

Akhlāq-i zīstī

i.e., Bioethics Journal

2022; 12(37): e32

The Bioethics and Health
Law InstituteMedical Ethics and Law
Research CenterInternational Association
of Islamic Bioethics

Protecting Transsexual Persons in the Light of the National Document on the Rights of the Child and Adolescent

Sajad Bagherzadeh¹, Mahmoud Abbasi^{2*}, Hossein Sharifi Tarazkoochi³

1. Department of Public and International Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Department of Medical Law, Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

3. Department of Law, Faculty of Law, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: The National Document on the Rights of the Child and Adolescent explains preventive measures and protections which one example protected by this law are transsexual children and adolescents. Individuals who do not match their sexual and gender identities and they are now considered patients with mental disorders under domestic law. Transsexual children and adolescents around the world face widespread abuse that severely affects their physical, mental, spiritual, moral and social growth. This article discusses the most important legal protections contained in the document governing these individuals.

Methods: The research method is descriptive-analytical and the data collection method has been library.

Ethical Considerations: In order to organize this research, while observing the authenticity of the texts, honesty and fidelity have been observed.

Results: According to version 11 of the World Health Organization's forthcoming International Classification of Diseases, transsexual persons have been on the list of "mentally ill" people since the beginning of 2022, but in most countries transsexual persons are still on the list of mental disorders. In the current legal situation, the National Document on the Rights of the Child and Adolescent can play an effective role in improving the situation of transsexual children and adolescents in our country.

Conclusion: The National Document on the Rights of the Child and Adolescent contains an irreplaceable role and a privileged position among the laws in the field of children and adolescents. Internationally, this document is the basis for introducing and explaining the position of children and adolescents in international forums. In terms of domestic law, all agencies related to the affairs of children and adolescents, according to their duties, must apply the provisions of this document by taking legal measures in the relevant decisions and planning. The implementation of human rights measures and protections in this document not only leads to the prevention of abuse of transsexual children and adolescents and their physical, mental, spiritual, moral and social upbringing in a proper context, but also leads to raises the level of human rights and enhances the international credibility of the state in world public opinion.

Keywords: National Document on the Rights of the Child; Transsexual; Human Rights; Gender Identity; Supreme Council of the Cultural Revolution

Corresponding Author: Mahmoud Abbasi; **Email:** dr.abbasi@sbmu.ac.ir

Received: April 02, 2022; **Accepted:** June 23, 2022; **Published Online:** December 24, 2022

Please cite this article as:

Bagherzadeh S, Abbasi M, Sharifi Tarazkoochi H. Protecting Transsexual Persons in the Light of the National Document on the Rights of the Child and Adolescent. *Akhlāq-i zīstī, i.e., Bioethics Journal*. 2022; 12(37): e32.

حمایت از اشخاص تراجنسیتی در پرتو سند ملی حقوق کودک و نوجوان

سجاد باقرزاده^۱، محمود عباسی^{۲*}، حسین شریفی طرازکوهی^۳

۱. گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. گروه حقوق پزشکی، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

۳. گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: سند ملی حقوق کودک و نوجوان تدابیر پیشگیرانه ضد بزه‌دیدگی و حمایتی را نسبت به کودکان و نوجوانان تبیین نموده که یکی از گروه‌های مورد حمایت این قانون، تراجنسیتی‌ها هستند. اشخاصی که میان هویت جنسی و جنسیتی آنان تطابق وجود ندارد و مطابق قوانین داخلی هم‌اکنون به عنوان بیماران دارای اختلال روانی محسوب می‌گردند. کودکان و نوجوانان تراجنسیتی در سراسر دنیا با سوءرفتارهای گسترده‌ای مواجه هستند، به طوری که رشد جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و اجتماعی آنان را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. این مقاله به مهم‌ترین حمایت‌های حقوقی مندرج در سند موصوف ناظر بر این اشخاص می‌پردازد.

روش: روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی می‌باشد و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

ملاحظات اخلاقی: در انجام تمامی مراحل نگارش پژوهش حاضر، صداقت و امانتداری به همراه حفظ اصالت متون رعایت شده است.

یافته‌ها: مطابق نسخه ۱۱ دستورالعمل دسته‌بندی جهانی بیماری‌های سازمان جهانی بهداشت با وجود تغییر وضعیت اشخاص تراجنسیتی از فهرست «بیماری‌های روانی» به دسته «وضعیت سلامت جنسی» از ابتدای سال ۲۰۲۲، اما کماکان در بیشتر کشورها اشخاص تراجنسیتی در فهرست بیماران دارای اختلال روانی قرار دارند که در موقعیت حقوقی کنونی، سند ملی حقوق کودک و نوجوان می‌تواند نقش مؤثری در بهبود وضعیت کودکان و نوجوانان تراجنسیتی کشورمان ایفا نماید.

نتیجه‌گیری: سند ملی حقوق کودک و نوجوان دربردارنده نقشی بی‌بدیل و جایگاهی ممتاز در میان قوانین حوزه کودک و نوجوان است، چراکه از منظر بین‌المللی، این سند مبنای معرفی و تبیین جایگاه کودکان و نوجوانان در مجامع بین‌المللی است. از منظر داخلی نیز کلیه دستگاه‌های مرتبط با امور کودکان و نوجوانان طبق وظایف باید با اتخاذ تدابیر قانونی در تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های مربوطه، مواد مندرج در این سند را اعمال نمایند. اجرای تدابیر و حمایت‌های حقوق بشری این سند نه تنها منجر به جلوگیری از سوءرفتار با کودکان و نوجوانان تراجنسیتی و پرورش جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و اجتماعی آنان در بستری صحیح می‌گردد، بلکه منتج به افزایش سطح رعایت حقوق بشر و ارتقای اعتبار بین‌المللی کشور نزد افکار عمومی جهانی خواهد شد.

واژگان کلیدی: سند ملی حقوق کودک و نوجوان؛ تراجنسیتی؛ حقوق بشر؛ هویت جنسیتی؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی

نویسنده مسئول: محمود عباسی؛ پست الکترونیک: dr.abbasi@sbmu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۲؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۰/۰۳

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Bagherzadeh S, Abbasi M, Sharifi Tarazkooi H. Protecting Transsexual Persons in the Light of the National Document on the Rights of the Child and Adolescent. *Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal*. 2022; 12(37): e32.

مقدمه

تراجنسیتی‌ها به اشخاصی که میان هویت جنسی و جنسیتی آنان تطابق وجود ندارد، در زبان عربی «الخنثی الروانی» و در زبان انگلیسی «ترنسکشوال» گفته می‌شود و از آنجایی که در زبان فارسی برای آن معادل دقیقی بیان نشده است، پژوهشگران واژه «تراجنسیتی» یا واژه «اختلال هویت جنسیتی» را استعمال می‌نمایند (۱). اختلال هویت جنسیتی یا فرد تراجنسیتی (ترانسکشوال)، در زبان فارسی، مترادف کلمه دگرجنسیت‌خواه یا تبدیل‌خواه جنسی است (۲). با این حال، نمی‌توان هر دگرجنسیت‌خواه یا تبدیل‌جنس‌خواهی را به منزله فردی تراجنسیتی قلمداد نمود. معانی نزدیکی از واژه تراجنسیتی در منابع مختلف بیان گردیده است (۳). در زبان انگلیسی برای تعریف واژه تراجنسیتی (Transsexual) آمده است: «مربوط به، یا بودن به عنوان شخصی که هویت جنسیتی وی مخالف جنسی است که او داشته یا در بدو تولد با آن جنس شناخته شده است» (۴)، اگرچه در فضای عمومی جامعه از دو مفهوم «هویت جنسی» و «هویت جنسیتی» به جای یکدیگر نیز استفاده می‌گردد، اما هویت جنسی و هویت جنسیتی دو مقوله‌ی کاملاً متفاوت از یکدیگر هستند، به طوری که هویت جنسی هر فرد بر اساس اندام‌های جنسی شناسایی، اما هویت جنسیتی به باور هر فرد از زنانه یا مردانه بودن خویش (بدون توجه به اندام‌های جنسی) برمی‌گردد که به طور معمول میان هویت جنسی و هویت جنسیتی هر زن و یا هر مردی تطابق وجود دارد، مگر اشخاص تراجنسیتی؛ با وجود اینکه آمار دقیقی از میزان جمعیت این اشخاص در دسترس نیست، اما طبق برخی برآوردهای غیر رسمی از هر ده الی دوازده هزار مرد و از هر سی هزار زن، یک نفر تراجنسیتی است (۵)، حال آنکه این آمار در تخمین‌های مراجع رسمی بین‌المللی دلالت بر تولد یک زن تراجنسیتی از هر سی هزار نفر و یک مرد تراجنسیتی از هر صد هزار نفر دارد (۶).

با حفظ این مقدمه، سند ملی حقوق کودک و نوجوان (سند)، در جلسه ۸۰۶ مورخ ۱۳۹۷/۱/۲۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی

و بنا به پیشنهاد مورخ ۱۳۹۳/۱۱/۴ شورای فرهنگی و اجتماعی زنان و خانواده به تصویب رسیده و در مورخ ۱۴۰۰/۶/۲ با دستور رییس‌جمهور به کلیه دستگاه‌ها و وزارتخانه‌ها ابلاغ شده است. این سند مشتمل بر کلیات، مقدمه و ۱۴ ماده در چارچوب اقدام ملی ۳۴ از راهبرد کلان ۳ سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور بر تدوین «سند ملی حقوق کودک و نوجوان» مبتنی بر آموزه‌ها و معاف اسلامی تصویب گردیده که در ماده ۲ سند، کودک و نوجوان را تعریف نموده است. به موجب این ماده، «منظور از کودک هر انسانی است که به سن بلوغ نرسیده باشد و منظور از نوجوان فرد بالغی است که بر اساس قانون به رشد عقلی متناسب با حق و تکلیف ویژه خود نرسیده است. این تعریف شامل افراد بالغ محجور نمی‌شود» (۷). دامنه شمول حمایت‌های مندرج در سند نسبت به کودکان و نوجوانان تراجنسیتی، نه‌تنها از عنوان سند ملی حقوق کودک و نوجوان و تعریف مندرج در ماده ۲، بلکه به موجب بند ۱ ماده ۶ سند نیز، قانونگذار صراحتاً به حق سلامت روانی تأکید و در بند ۴ همین ماده نیز به درمان بیماری‌های اختلالات روانی پرداخته است، اگرچه نقص در برخی تعاریف نیز وجود دارد. در این راستا می‌توان به بند ۹ ماده ۱ سند در تعریف مفهوم «بیماران دارای اختلال جنسی» اشاره نمود که مقرر می‌دارد: «بیماری ناشی از کارکرد ناسالم ارگان‌ها یا غدد جنسی که منجر به عدم هماهنگی بین هویت جنسی و اندام‌های جنسی می‌شود»؛ این تعریف دلالت بر اشخاص دوجنسی و یا میان‌جنسی دارد که با اشخاص تراجنسیتی متفاوت هستند، چراکه اندام‌های جنسی مردانه و یا زنانه مبین هویت جنسی فرد است و دوجنسی و یا میان‌جنسی بودن افراد به وجود اختلال در اندام‌های جنسی فرد معطوف می‌باشد. بنابراین بنظر در کنار تعریف بیماران دارای اختلال جنسی، بهتر بود تا تعریف بیماران دارای اختلال روانی نیز در کنار حقوق تصریح‌شده آنان در سند بیان گردد. با این حال، با لحاظ جایگاه سند، حمایت‌های شایسته معطوف بر وضعیت اشخاص تراجنسیتی را نمی‌توان در سند نادیده انگاشت که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روش

تحقیق حاضر به روش توصیفی - تحلیلی انجام یافته و جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

یافته‌ها

اگرچه در نسخه ۱۱ دستورالعمل دسته‌بندی جهانی بیماری‌های سازمان جهانی بهداشت، به جای اصطلاح تراجنسیتی از اصطلاح نارضایتی جنسیتی استفاده شده است و به جای قرارگرفتن آن در دسته «بیماری‌های روانی» در دسته «وضعیت سلامت جنسی» قرار گرفته و این تغییر از اول ژانویه ۲۰۲۲ رسماً به مرحله اجرا درآمده است؛ با این حال، در حال حاضر در بیشتر کشورها اشخاص تراجنسیتی در زمره بیماران دارای اختلال روانی دسته‌بندی گردیده‌اند که در این میان، سند ملی حقوق کودک و نوجوان با تبیین تدابیر و حمایت‌های بایسته همچون حق سلامت و بعضاً بدیع از جمله حق هویت (توجهاً حق آشنایی با نقش‌های جنسیتی) نقش مؤثر و به سزایی در بهبود وضعیت کودکان و نوجوانان تراجنسیتی بر عهده دارد.

بحث

در ابتدا جایگاه و اهمیت سند ملی حقوق کودک و نوجوان را مورد بررسی قرار می‌دهیم و سپس به حقوق تبیین‌شده در سند ملی حقوق کودک و نوجوان ناظر بر حمایت از اشخاص تراجنسیتی می‌پردازیم.

۱. جایگاه و اهمیت سند ملی حقوق کودک و نوجوان:

شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان مرجع عالی سیاستگذاری، تعیین خط مشی، تصمیم‌گیری و هماهنگی و هدایت امور فرهنگی، آموزشی و پژوهشی کشور در چارچوب سیاست‌های کلی نظام محسوب گردیده و تصمیمات و مصوبات آن لازم‌الاجرا و در حکم قانون است. این شورا با مأموریت تصحیح و ارتقای فرهنگ و سازماندهی امور فرهنگی برای حفظ استقلال و تحکیم و تعمیق تدین و فرهنگ دین باوری و در جهت تحقق تمدن نوین اسلامی فعالیت می‌نماید

(۸). با وجود جایگاه قانونی سند نمی‌توان وجه تمایز و ارزش والای این سند را در میان قوانین داخلی کشور نیز نادیده انگاشت، چراکه مطابق بند «ب» ماده ۱۳ از منظر بین‌المللی، این سند مبنای معرفی و تبیین جایگاه کودکان و نوجوانان در نظام جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین‌المللی قرار می‌گیرد و از تاریخ تصویب، مفاد مرتبط با کودکان و نوجوانان در معاهدات بین‌المللی در راستای این سند قابل اجراست و قوانین و برنامه‌های مغایر نیز باید اصلاح گردد. همچنین در مقام وجوه تمایز این سند نسبت به سایر قوانین داخلی در بند «الف» ماده ۱۳ بیان گردیده که از منظر داخلی نیز کلیه دستگاه‌های مرتبط با امور کودکان و نوجوانان بر حسب وظایف دستگاهی و سازمانی باید با اتخاذ تدابیر قانونی در تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های مربوطه مواد مندرج در این سند را اعمال نمایند. چنین مختصاتی از یکسو ناظر بر تعریف کودک در ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک به عنوان معاهده بین‌المللی لازم‌الاجرا در کشور (با وجود حق شرط) و از سوی دیگر، ناظر بر اجرای برنامه‌های غیر بومی همچون سند ۲۰۳۰ یونسکو می‌باشد که البته لغو اجرای سند اخیرالذکر عملاً در سال ۱۴۰۰ به دستور رییس‌جمهور به نهادهای دولتی ابلاغ گردیده است. با این حال، این تصریح مندرج در سند ملی حقوق کودک و نوجوان مانع از تکرار اجرای اسناد مشابه سند ۲۰۳۰ یونسکو و هرگونه توافقی خارج از چارچوب تبیین‌شده قانونی خواهد گردید که از این لحاظ جنبه پیشگیرانه سند در خور توجه است. بنابراین سند موصوف دربردارنده نقشی بی‌بدیل و جایگاهی ممتاز در میان قوانین به ویژه در حوزه قوانین مربوط به کودک و نوجوان دارد که یکی از گروه‌های مورد حمایت این قانون کودکان و نوجوانان تراجنسیتی هستند.

۲. اهم حقوق خاص معطوف به کودکان و نوجوانان

تراجنسیتی: حقوق مورد شناسایی و تأکید سند در سرفصل‌های حق حیات و بقا، حق هویت، حقوق خانوادگی، حق سلامت، حق تفریح، بازی و ورزش، حقوق فرهنگی، آموزشی و تربیتی، حقوق اقتصادی، حقوق قضایی و حق

سلامت در سند، همان‌گونه که در اساسنامه سازمان جهانی بهداشت نیز بیان گردیده، این است که هر کس حق برخورداری از بالاترین سطح قابل دستیابی به بهداشت جسمی و روانی را دارد. حق بر سلامت، یک حق فراگیر است که نه تنها به مراقبت‌های سلامتی به موقع و مناسب، بلکه به مؤلفه‌های اصلی سلامت مانند دسترسی به آب سالم و آشامیدنی و بهداشتی کافی، شرایط شغلی و محیطی سالم و دسترسی به آموزش‌های مرتبط سلامت و بهداشت، از جمله در مورد سلامت جنسی و باروری گسترش می‌یابد. حق بر بهداشت شامل حقوق و آزادی‌هایی می‌گردد. این حقوق شامل حق بهره‌مندی از یک سیستم محافظت از سلامت (مراقبت سلامتی و مؤلفه‌های اصلی سلامت) می‌باشد که میان افراد برابری فرصت را برای برخورداری از بالاترین سطح قابل دستیابی به سلامت فراهم می‌کند و آزادی‌ها نیز شامل حق کنترل سلامت فردی، از جمله حق رهایی از معالجه و آزمایش‌های پزشکی ناخواسته است (۱۱) و اقدام خلاف حق اخیر، مصداقی از شکنجه بدنی نیز تلقی می‌گردد که به لحاظ همپوشانی آن با حق امنیت کودکان و نوجوانان تراجنسیتی در سند ملی حقوق کودک و نوجوان، به صورت جداگانه در ادامه بحث بدان خواهیم پرداخت.

نقض حق بر سلامت و بهداشت، ممکن است اغلب بهره‌مندی از سایر حقوق بشر همچون حق بر آموزش یا کار و... را مختل نماید (۱۲). ماده ۶ سند ریشه در اصل سوم ذیل بخش اصول کلی قانون اساسی دارد. این اصل مقرر می‌دارد: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد...»
۱۲- پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف‌ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه. همچنین ماده ۳ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، فصل جدیدی در گستردگی و تنوع سازوکارهای حمایتی از حق بر سلامت و بهداشت اشخاص تراجنسیتی در قوانین داخلی رقم زده است. این ماده مقرر می‌دارد: «موارد زیر در صورتی که طفل یا نوجوان را در معرض بزه‌دیدگی یا

امنیت تبیین گردیده است که در این راستا، به اهم حقوق در معرض نقض اشخاص تراجنسیتی می‌پردازیم.

۲-۱. حق سلامت: ماده ۶ سند در چندین بند به تفصیل به موضوع حق سلامت پرداخته که با وجود تشریح تکالیف دولت در اعمال اقدامات پیشگیرانه، نه تنها حق سلامت جسمی و روانی، بلکه حق درمان بیماری به عنوان دو مؤلفه مهم حمایت از کودکان و نوجوانان تراجنسیتی از اهمیت فراوانی برخوردار است.

۲-۱-۱. حق سلامت جسمی و روانی: حق سلامت در سند تعریف نشده و صرفاً مصادیق آن و تکالیف خانواده، جامعه و دولت در قبال حق سلامت تراجنسیتی‌ها مورد تبیین قرار گرفته است. با این حال، در تعریف سلامتی، مقدمه اساسنامه سازمان جهانی بهداشت (WHO) به عنوان معاهده‌ای جهانی مقرر می‌دارد: «سلامتی حالتی از رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی است و صرفاً فقدان بیماری یا ناتوانی نیست. بهره‌مندی از بالاترین سطح سلامتی قابل دستیابی، یکی از حقوق اساسی هر انسانی بدون تمایز نژاد، مذهب، عقیده سیاسی، وضعیت اقتصادی یا اجتماعی است» (۹). البته بهره‌مندی از بالاترین سطح سلامتی برای همه اشخاص به ویژه برای اشخاص تراجنسیتی همواره در رویه سازمان جهانی بهداشت مورد تأکید قرار گرفته است، به طوری که سازمان جهانی بهداشت در توصیه‌های حقوق بشری و عدم تبعیض در مراقبت‌های سلامتی مقرر می‌دارد: «۱- قانونگذاران و سایر مقامات دولتی باید قوانین ضد تبعیض و محافظت‌کننده نشأت‌گرفته از استانداردهای حقوق بشری ایجاد نمایند تا تبعیض و خشونت‌هایی که تراجنسیتی‌ها با آن مواجه هستند را مرتفع نمایند و آسیب‌پذیری آنان را در مقابل آیدز و اثرات آن کاهش دهند؛ ۲- خدمات سلامت باید بر اساس اصول اخلاق پزشکی و حق بر سلامت برای افراد تراجنسیتی مهیا گردد» (۱۰). در این راستا، در بند ۱ ماده ۶ سند آمده است: «کودک و نوجوان از حق سلامت جسمی و روانی و نیز بهره‌مندی از استاندارد بهداشت و زندگی سالم و تسهیلات لازم برای درمان بیماری و توانبخشی برخوردار است.» به نظر منظور از حق

ورود آسیب به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و یا وضعیت آموزشی وی قرار دهد، وضعیت مخاطره‌آمیز محسوب شده و موجب مداخله و حمایت قانونی از طفل و نوجوان می‌شود: ... د- کم توانی جسمی یا ذهنی طفل و نوجوان، ابتلای وی به بیماری‌های خاص یا اختلال هویت جنسی.»

۱-۲-۲. حق درمان بیماری: اگرچه بر اساس تصمیم تاریخی سازمان بهداشت جهانی، دیگر ترنس‌بودن به عنوان یک بیماری روانی در نظر گرفته نمی‌شود؛ و در نسخه ۱۱ دستورالعمل دسته‌بندی جهانی بیماری‌ها (ICD) به جای اصطلاح ترنس‌کشوالیسم (تراجنسیتی) از اصطلاح نارضایتی جنسیتی استفاده شده است و به جای قرارگرفتن در دسته «بیماری‌های روانی» در دسته «وضعیت سلامت جنسی» قرار گرفته است که این تغییر از اول ژانویه ۲۰۲۲ رسماً به مرحله اجرا درآمد، که البته با وجود ضرورت کدگذاری تراجنسیتی‌ها در لیست ICD برای دستیابی به خدمات بهداشتی و درمانی، وضعیت این افراد کماکان در این لیست باقی خواهند ماند (۱۳) با این حال، مطابق قوانین داخلی همانند بسیاری از کشورهای دیگر در حال حاضر اشخاص تراجنسیتی در زمره بیماران دارای اختلال روانی دسته‌بندی می‌گردند که حق درمان بیماری آنان به موجب بند ۱ ماده ۶ و تکالیف دولت برای درمان بیماری نیز به موجب بند ۴ ماده ۶ سند ملی حقوق کودک و نوجوان مورد تصریح قرار گرفته است.

بر این اساس، یکی از عمده‌ترین زمینه‌های حمایت از حقوق افراد تراجنسیتی، فراهم‌آوردن مقدمات تغییر جنسیت آنان می‌باشد که غالباً منتج به ابراز احساس رضایت از وضعیت جدید می‌گردد. نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در بریتانیا و ایران نشان می‌دهد بسیاری از تراجنسیتی‌هایی که جنسیت خود را تغییر داده‌اند با وجود بروز عوارض جانبی (در برخی موارد)، عموماً از نتایج جراحی‌های انجام‌شده رضایت داشته‌اند (۱۴). حال آنکه عدم حمایت و عدم پشتیبانی از حقوق بشر اشخاص تراجنسیتی، آسیب‌های فراوانی را برای سلامت این افراد، خانواده و جامعه به دنبال دارد. حق بر تغییر جنسیت از طریق

عمل جراحی و دستیابی اشخاص تراجنسیتی به این حق با پشتیبانی طیف گسترده‌ای از حقوق بشر مانند منع رفتار غیر انسانی یا تحقیرآمیز، رعایت کرامت انسانی و حق بر زندگی شخصی و حق بر سلامتی ارتباط دارد (۱۵)، البته اگرچه دادگاه مجوز تغییر جنسیت را پس از سن بلوغ صادر می‌نماید، با این حال، با توجه به ضرورت انجام آزمایش‌های دوره‌ای و تکمیل فرایند مراقبتی مربوطه، روند کسب مجوز تغییر جنسیت زمانبر و عموماً پس از دوره نوجوانی خواهد بود.

از سوی دیگر، چنانچه کودک یا نوجوان تراجنسیتی و یا ولی یا سرپرست قانونی وی فاقد تمکن مالی در پرداخت هزینه‌های مربوط به آزمایش‌های دوره‌ای و تکمیل فرایند مراقبتی تا اتمام مراحل تغییر جنسیت باشند، دولت مکلف به حمایت از آنان است. در این خصوص بند ۲ ماده ۹ سند مقرر می‌دارد: «تأمین هزینه‌های لازم و متعارف کودک و نوجوان از طریق حلال بر عهده ولی یا سرپرست قانونی او است، در صورتی که وی دارای تمکن مالی باشد ولی قهری می‌تواند با رعایت مصلحت او هزینه‌های مزبور را از اموال وی اخذ نماید و دولت باید اقدامات قانونی و حمایتی مؤثر در خصوص التزام والدین یا سرپرست قانونی او به ایفای این تعهدات را اخذ کند، در مواردی که کودک یا نوجوان و مسئول تأمین هزینه‌های وی فاقد تمکن مالی باشند دولت موظف به حمایت از آنان است.» در این رابطه، با وجود اینکه سطح پوشش‌های بیمه‌ای در داخل کشور از نظر کمی و کیفی طی سال‌های اخیر به شدت رشد یافته و علیرغم شناسایی حق بر بهره‌مندی از تأمین اجتماعی برای اشخاص تراجنسیتی، با توجه به هزینه بالای درمان تطبیق جنسیت، پوشش تمام مخارج درمانی از سوی شرکت‌های بیمه تاکنون محقق نگردیده است. رفع مشکل هزینه‌های درمانی تطبیق جنسیت اشخاص تراجنسیتی مستلزم اجرای کامل اصول قانون اساسی توسط دولت می‌باشد، چراکه اصل بیست و نهم قانون اساسی دولت را مکلف به ارائه خدمات و حمایت‌های مالی از طریق بیمه همگانی برای رفع نیازهای مربوط به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی نموده است. به عبارتی دیگر

حمایت از حق تغییر جنسیت برای تراجنسیتی‌ها نه تنها مستلزم فراهم‌سازی امکان درمان‌های پزشکی و مداخلات توام با رضایت جراحی است، بلکه مستلزم شناسایی و اجرای سایر ابعاد حقوق بشری چنین حقی از جمله مساعدت در تأمین هزینه‌های درمانی از طریق گسترش پوشش بیمه‌های درمانی نسبت به این گروه‌ها می‌باشد که به طور حتم این وظیفه دولت‌هاست این مشکل را در نظر بگیرند. بدیهی است با وجود اینکه تعداد افرادی که به طور مستقیم تحت تأثیر قرار می‌گیرند اندک خواهند بود، اما پیشرفت در تحقق تعهدات حقوق بشری نسبت به این اقلیت، تأثیرات مثبتی برای تمام جامعه دربر خواهد داشت (۱۶).

۲-۲. حق آشنایی با نقش‌های جنسیتی: ماده ۴ سند به عنوان اقدامی بدیع در قوانین داخلی کشور به «حق هویت» کودکان و نوجوانان پرداخته است و در بند ۴ این ماده بیان می‌دارد: «کودک و نوجوان حق آشنایی با ارزش‌ها و نقش‌های جنسیتی خویش را دارا است و باید به او برای پاسداری از این ارزش‌ها کمک شود» (۱۷). بر این اساس، سند موصوف در گامی رو به جلو حق آشنایی کودکان و نوجوانان تراجنسیتی با نقش‌های جنسیتی خویش را در ذیل عنوان «حق هویت» شناسایی و به رسمیت شناخته است. نقش‌های جنسیتی، نقش‌هایی است که مردان و زنان جامعه برای شناساندن خود به منزله یک مرد و یا زن انجام می‌دهند و فرهنگ آن جامعه این رفتارها، نگرش‌ها و انگیزه‌ها را برای مردان و زنان شایسته و مناسب دانسته و آن‌ها را تشویق می‌کند و انتظار دارد هر جنس، نقش‌های مرتبط را انجام دهد و تفاوت در نقش‌های جنسیتی یکی از مهم‌ترین زمینه‌های تجربه زیسته در میان مردان و زنان است که در تمامی جوامع و فرهنگ‌ها وجود دارد و تقسیم در نقش‌های جنسیتی از دوران کودکی و در مرحله جامعه‌پذیری آغاز و در همه عرصه‌های زندگی نمود می‌یابد (۱۸). نقش‌های جنسیتی که مترادف رفتار جنسیتی است کاملاً معطوف به هویت جنسیتی اشخاص می‌باشد. به عبارتی دیگر، هر شخص دارنده ۱- جنس (Sex)؛ ۲- جنسیت (Gender)؛ ۳- رفتار جنسیتی؛ است که هر اصطلاح کاملاً از

یکدیگر متمایز و هر کدام دارای مفهوم و بار معنایی خاص خود هستند. این در حالیست که واژه جنسیت در فرهنگ عامه اغلب به تنهایی دلالت بر جنس، جنسیت و رفتار جنسیتی (توأم با یکدیگر) داشته (۱۹) و هر سه مفهوم را تحت پوشش قرار می‌دهد تا این حد که دو اصطلاح هویت جنسی و هویت جنسیتی حتی در ادبیات علمی و فنی هم اغلب به جای یکدیگر به کار گرفته می‌شود. حال آنکه مفهوم سه واژه جنس (تشخیص افراد بر اساس اندام جنسی‌شان)، جنسیت (تشخیص افراد بر اساس باور ذهنی‌شان) و رفتار جنسیتی (برداشت‌های مکتسبه عموم جامعه از بایستگی اعمال زن یا مرد می‌باشد که به مؤلفه‌های زمانی، فرهنگی و مکانی بستگی دارد) با یکدیگر متفاوت است (۲۰) و از آنجایی که میان هویت جنسی و هویت جنسیتی کودکان و نوجوانان تراجنسیتی تطابق وجود ندارد بنابراین رفتار جنسیتی این اشخاص صرفاً با هویت جنسیتی آنان همسو است و با هویت جنسی‌شان مغایرت دارد که به موجب بند ۴ ماده ۴ سند، حق آشنایی با ارزش‌ها و نقش‌های جنسیتی کودکان و نوجوانان تراجنسیتی و مساعدت برای پاسداشت این ارزش‌ها به رسمیت شناخته شده است.

۲-۳. حق اشتغال: به کارگماردن و اشتغال کودک به کار ممنوع است. این امر در بند ۵ ماده ۹ سند بیان گردیده است: «اشتغال کودک قبل از رسیدن به سن قانونی کار ممنوع است.» سن قانونی کار نیز در قوانین موضوعه ۱۵ سال تمام تعیین گردیده است. ماده ۷۹ قانون کار در این مورد اشعار می‌دارد: «به کارگماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است.» با این حال، نوجوانان و بزرگسالان تراجنسیتی با تبعیض در اشتغال مواجه هستند. به موجب گزارش کمیساریای عالی حقوق بشر، نگرش‌های اجتماعی منفی نسبت به تراجنسیتی‌ها، در بسیاری از موارد همراه با عدم حمایت قانونی و تبعیض‌های ناروا همراه است، به نحوی که این افراد عموماً در معرض تبعیض در زمینه اشتغال قرار دارند (۲۱).

در این راستا، ماده ۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (میثاق)، دولت‌ها را ملزم نموده تا متعهد

گردند از حق برابر مردان و زنان برای برخورداری از حقوق میثاق اطمینان حاصل کنند و در ماده ۷ «حق بر دستمزد برابر برای کار با ارزش برابر» و «فرصت برابر برای همه در راستای ارتقای شغلی» در استخدام را مقرر نموده است. همچنین به موجب بند ۲ ماده ۲ و ماده ۳ میثاق، هرگونه تبعیض جهت دسترسی و حفظ شغل را بنا بر دلایل نژادی، رنگ، جنس، وضعیت سلامتی، معلولیت روحی و جسمی، وضعیت مدنی، سیاسی، اجتماعی یا هر وضعیت دیگری که اثر منفی در اعمال حق بر کار مبتنی بر مساوات دارد را ممنوع نموده است. همچنین به موجب مطابق ماده ۲ مقاله نامه شماره ۱۱۱ سازمان بین‌المللی کار (Article 2 of ILO Convention No.111)، دولت‌های عضو بایستی «یک سیاست ملی را اعلام و دنبال نمایند که به منظور توسعه از طریق روش‌های متناسب با شرایط و رویه‌های ملی، ایجاد برابری فرصت نسبت به استخدام و اشتغال، با هدف حذف هرگونه تبعیض در رابطه با آن طراحی گردد.» برخی اقدامات، مانند اکثر استراتژی‌ها و برنامه‌هایی که برای از بین بردن تبعیض مربوط به اشتغال طراحی شده است - همانطور که در بند ۱۸ تفسیر کلی شماره ۱۴ (۲۰۰۰ م.) درباره حق بالاترین استاندارد بهداشتی قابل دستیابی تأکید شده است - را می‌توان با حداقل منابع از طریق پذیرش، اصلاح یا نسخ قانون یا انتشار اطلاعات پیگیری نمود. بر این اساس، کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که نظارت بر عملکرد دولت‌ها و اطمینان‌یابی از رعایت حقوق اشخاص تراجنسیتی را با لحاظ تمرکز بر دو مؤلفه عدم تبعیض و برابری بر عهده دارد، این‌گونه یادآوری می‌نماید که حتی در مواقع محدودیت شدید منابع، افراد و گروه‌های محروم و حاشیه‌ای بایستی از طریق اتخاذ برنامه‌های هدفمند نسبتاً کم‌هزینه محافظت گردند. همچنین به اعتقاد این کمیته، حمایت از حق کار چندین مؤلفه دارد، از جمله حق کارگر برای داشتن شرایط عادلانه و مطلوب کار، به ویژه داشتن شرایط کاری ایمن، حق تشکیل اتحادیه‌های صنفی و حق آزادانه در انتخاب و پذیرش کار (۲۲).

بر این اساس و در راستای تحقق چنین اهدافی و با لحاظ ضرورت حمایت از اشتغال نوجوانان تراجنسیتی بند ۶ ماده ۹ سند مقرر می‌دارد: «نوجوان پس از رسیدن به سن قانونی کار متناسب با سن، جنسیت و توانایی با اذن ولی و سرپرست قانونی، از حق اشتغال برخوردار است. اشتغال او در هرگونه کار خطرناک یا کاری که از تحصیل وی ممانعت کند یا مضر به سلامتی یا رشد جسمی یا روانی او باشد ممنوع است و باید از شرایط کار مناسب و دریافت دستمزد عادلانه برخوردار باشد.» در خصوص این بند، اولاً به نظر این بند الهام‌گرفته از ماده ۳۲ کنوانسیون حقوق کودک می‌باشد که در دو بند مقرر داشته است: ۱- کشورهای طرف کنوانسیون حق کودک را جهت مورد حمایت قرار گرفتن در برابر استثمار اقتصادی و انجام هرگونه کاری که زیانبار بوده و یا توقیفی در آموزش وی ایجاد کند و یا برای بهداشت جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و یا پیشرفت اجتماعی وی مضر باشد را به رسمیت می‌شناسند؛ ۲- کشورهای طرف کنوانسیون اقدامات لازم قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی را در جهت تضمین اجرای ماده حاضر به عمل خواهند آورد. در این راستا و با توجه به مواد مربوط در سایر اسناد بین‌المللی، کشورهای طرف کنوانسیون خصوصاً موارد ذیل را مورد توجه قرار خواهند داد: ۱- تعیین حداقل سن یا حداقل سنین برای انجام کار؛ ۲- تعیین مقررات مناسب از نظر ساعات و شرایط کار؛ ۳- تعیین مجازات‌ها و یا اعمال سایر ضمانت‌های اجرایی مناسب جهت تضمین اجرای مؤثر ماده حاضر؛ ثانیاً مطابق بند ۶ ماده ۹ سند ملی حقوق کودک و نوجوان، استثنائات یا شروط تعیین‌شده بر حق اشتغال نوجوانان توجهاً نوجوانان تراجنسیتی بدین شرح می‌باشد: ۱- کار متناسب با سن و جنسیت نوجوان تراجنسیتی باشد؛ ۲- توانایی انجام کار را داشته باشد؛ ۳- وجود اذن ولی و یا سرپرست قانونی (حسب مورد)؛ ۴- ممنوعیت اشتغال در هرگونه کار خطرناک یا کاری که مانع تحصیل وی گردد؛ ۵- ممنوعیت اشتغال به کاری که مضر به سلامتی یا رشد جسمی یا روانی نوجوان تراجنسیتی باشد؛ ۶- نوجوان تراجنسیتی باید از شرایط کار مناسب و دریافت دستمزد عادلانه برخوردار

باشد (مدت زمان کار برای نوجوان و کیفیت دستمزد در قانون کار بیان گردیده است).

با وجود اینکه همه نوجوانان حق اشتغال دارند، اما در به کار گماردن و اشتغال نوجوان تراجنسیتی، نمی‌توان تناسب سنی، جنسیتی و توانایی وی را نادیده انگاشت. دولت مکلف است طوری به برنامه‌ریزی بازار نیروی انسانی بپردازد که حتی‌المقدور اشتغال کامل در جامعه از جمله برای نوجوانان تراجنسیتی پدید آید و اشخاصی که به سن فعالیت و کار رسیده‌اند بتوانند از چنین حقی برخوردار گردند و لازمه تحقق این است که مشاغل نیز باید دارای استحکام و ثبات لازم باشد، اگرچه علاوه بر موارد موصوف، یکی از شرایط تحقق آزادی کار در کنار حق انتخاب و اشتغال آزادانه کار، منسوخ ساختن برخی رسوم نادرست به خصوص در جوامع غربی مانند بردگی، کار اجباری و نظایر آن است که ذاتاً با کرامت، حیثیت، شأن و مقام انسان مغایرت دارد (۲۳)، ضمن اینکه مقدمه اشتغال به کار، حرفه‌آموزی متناسب با سن و جنسیت نوجوان تراجنسیتی است که این حق در بند ۳ ماده ۹ سند مورد تصریح قرار گرفته است. نهایتاً اینکه بایستی توجه داشت که حرفه‌آموزی کودک و نوجوان تراجنسیتی و اشتغال به کار نوجوان تراجنسیتی نه بر اساس «هویت جنسی»، بلکه صرفاً مستلزم در نظر گرفتن «هویت جنسیتی» وی می‌باشد که از واژه «جنسیت» مندرج در بند ۳ و ۶ ماده ۹ سند مورد استنتاج است.

۲-۴. ممنوعیت تحقیر، شکنجه بدنی و روانی: در سراسر دنیا کودکان و نوجوانان تراجنسیتی عملاً به طور گسترده‌ای با آزار و اذیت، از جمله سوءاستفاده و خشونت، بدنام‌سازی، تبعیض، زورگویی، محرومیت از تحصیل و آموزش، عدم حمایت خانواده و جامعه مواجه هستند. در موارد شدید، این افراد با تجاوز جنسی و حتی مرگ رو به رو می‌شوند. آزار و اذیت نوجوانان تراجنسیتی منجر به اعتماد به نفس پایین، افزایش میزان افسردگی، خودکشی و بی‌خانمانی می‌گردد (۲۴) و این امر دلالت بر ضرورت توجه هرچه بیشتر دولت‌ها به پیشگیری از خشونت علیه کودکان به ویژه کودکان

تراجنسیتی دارد. در این راستا، ماده ۱۱ سند با عنوان حق امنیت در چندین بند به تأکید بر این حقوق کودکان و نوجوانان پرداخته است. بند ۱ این ماده، به ممنوعیت تحقیر و شکنجه بدنی و روانی کودک تأکید نموده است. این بند مقرر می‌دارد: «کودک از بدو تولد در برابر تمام اشکال استثمار و سوءاستفاده مصونیت دارد. تحقیر، شکنجه بدنی و روانی او ممنوع است» (۱۷). این ماده اولاً به نظر با الهام از تکالیف مندرج در مواد ۱۹، ۳۳ و ۳۴ و ۳۹ کنوانسیون حقوق کودک تنظیم شده است. ماده ۳۹ کنوانسیون حقوق کودک مقرر می‌دارد: «کشورهای طرف کنوانسیون تمام اقدامات لازم را برای تسریع بهبودی جسمی و روحی و سازش اجتماعی کودکانی که قربانی بی‌توجهی، استثمار، سوءاستفاده، شکنجه یا سایر اشکال رفتاری یا تنبیه خشونت‌آمیز، غیر انسانی و تحقیرکننده یا جنگ بوده است، به عمل خواهند آورد. این روند بهبودی و پیوستن مجدد به جامعه می‌بایست در محیطی که موجب سلامت، اتکای نفس و احترام کودک شود، انجام شود؛ ثانیاً به طور حتم، هر کس حق دارد که احساس ایمنی و امنیت کند و فقدان چنین احساسی، به لحاظ تحت تأثیر قرار گرفتن درک و رشد فردی، موجب اختلال در توانایی عملکردی افراد در خانواده و جامعه می‌گردد (۲۵). بنابراین مقنن با تأکید بر حق امنیت از طریق ممنوعیت تحقیر و شکنجه بدنی و روانی کودک و نوجوان درصدد جلوگیری از ورود لطمات روحی و روانی به کودکان و نوجوانان تراجنسیتی نیز برآمده است؛ ثالثاً با وجود اینکه مفهوم تحقیر در سند بیان نگردیده است، ولیکن تحقیر در واقع به معنای خوار و کوچک‌شمردن تلقی می‌گردد که الزاماً با فعل تحقق نمی‌یابد، بلکه امکان تحقق آن با ترک فعل نیز قابل تصور است. برای نمونه، در پرونده وای تی علیه بلغارستان (Y.T. v. Bulgaria) در ۹ جولای ۲۰۲۰، شخص یادشده اقداماتی را برای تغییر شکل ظاهری خود انجام داده بود، ولیکن دادگاه‌های بلغارستان درخواست تغییر جنسیت (زن به مرد) را رد کرده بودند. متقاضی تغییر جنسیت مدعی بود که در جوانی از هویت جنسیتی مردانه خود آگاه شده و به عنوان یک مرد در جامعه زندگی کرده است. با این حال، به جهت رد دادخواست تغییر

نام، نام خانوادگی، هویت جنسی مندرج در سند سجلی وی از سوی دادگاه‌های بلغارستان، نهایتاً نزد دادگاه اروپایی حقوق بشر شکایت کرد. دادگاه پس از رسیدگی به این نتیجه رسید که ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (حق احترام به زندگی خصوصی) نقض شده است و استنتاج درخور توجهی بدین شرح می‌نماید که مقامات بلغارستان از تصدیق شناسایی قانونی تغییر جنسیت خواهان استنکاف نموده‌اند، آن هم بدون ذکر دلایل کافی و مرتبط و بدون توضیح در رابطه با اینکه چرا در پرونده‌های دیگر چنین شناسایی تغییر جنسیتی امکان‌پذیر بوده است و این امر موجب ایجاد تداخل غیر قابل توجیهی در حق احترام به زندگی خصوصی شخص خواهان بوده است. دادگاه در ادامه رأی خود بیان می‌دارد، مقامات قضایی ثابت کرده‌اند که خواهان فرایند انتقال جنسیت را آغاز کرده و ظاهر جسمی خود را تغییر داده و هویت اجتماعی و خانوادگی وی برای یک مدت زمان طولانی مردانه بوده است. با این وجود، آن‌ها تصور کرده بودند که «منافع عمومی» ایجاب می‌نماید که تغییر قانونی هویت جنسی (Legal Change of Sex) مجاز نباشد، بدون اینکه ماهیت دقیق این منافع عمومی را تعیین نمایند و این منافع را در برابر حق خواهان برای شناسایی قانونی هویت جنسیتی خود تعدیل نکرده‌اند. بنابراین دادگاه این مقوله را به عنوان سخت‌گیری در تبیین استدلال دادگاه‌های داخلی تشخیص داد که خواهان را - برای مدت نامعقول و مستمر - در موقعیتی آزاردهنده قرار داده و در چنین شرایطی، این شخص در معرض تجربه احساس آسیب‌پذیری، تحقیر و اضطراب قرار گرفته است (۲۶)؛ رابعاً با وجود اینکه مفهوم شکنجه بدنی و روانی در سند ملی حقوق کودک و نوجوان بیان نگردیده است، ولیکن تعریفی از شکنجه در بند ۱ ماده ۱ کنوانسیون منع شکنجه و دیگر رفتارها یا مجازات‌های ظالمانه، غیر انسانی و تحقیرآمیز آمده است. مطابق این ماده، اصطلاح شکنجه «به هر عملی اطلاق می‌شود که عمداً درد یا رنج جانکاه جسمی یا روحی به شخص وارد آورد، به منظور اهدافی از قبیل اخذ اطلاعات یا اقرار از شخص مورد نظر یا شخص ثالث، یا تنبیه شخص مورد نظر یا شخص

ثالث به اتهام عملی که وی مرتکب شده یا مظنون به ارتکاب آن است یا به منظور ارعاب، تخویف یا اجبار شخص مورد نظر یا شخص ثالث و یا به هر دلیل دیگری که مبتنی بر شکلی از اشکال تبعیض باشد، منوط به اینکه چنین درد و رنجی توسط کارگزار دستگاه حاکمه یا هر شخص دیگری که در سمت مأمور قرار دارد یا به موجب ترغیب یا رضایت صریح یا ضمنی مأمور مزبور تحمیل شده باشد؛ درد و رنج ناشی از خصیصه ذاتی یا عارضی مجازات‌های قانونی خارج از تعریف فوق است» (۲۷). بر مبنای این تعریف، مهم‌ترین مصادیق شکنجه بدنی و روانی نسبت به اشخاص تراجنسیتی را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۲-۴-۱. تبعیض علیه اشخاص تراجنسیتی: نگرش‌های اجتماعی منفی نسبت به تراجنسیتی‌ها، در بسیاری از موارد با عدم حمایت قانونی و تبعیض‌های ناروا همراه است، به نحوی که این افراد عموماً در معرض تبعیض در زمینه اشتغال، تحصیل، مراقبت‌های بهداشتی در سطح خانواده و جامعه در سراسر دنیا قرار دارند (۲۱). بنابراین اولین مصداق شکنجه روانی علیه اشخاص تراجنسیتی، تبعیض است. در این خصوص به عقیده کمیته ضد شکنجه، تعریف شکنجه شامل اصل عدم تبعیض به هر شکلی، از جمله در رابطه با هویت جنسیتی نیز می‌گردد (۲۸). اصل عدم تبعیض یک اصل اساسی و کلی در حمایت از حقوق بشر و مقوله‌ای اساسی در تفسیر و اجرای کنوانسیون منع شکنجه و سایر رفتارها و مجازات‌های ظالمانه، غیر انسانی و تحقیرآمیز است. بند ۱ ماده ۱ کنوانسیون اخیرالاشاره به تعریف شکنجه پرداخته که عدم تبعیض نیز در این بند گنجانده شده است. مطابق این ماده، کنوانسیون صریحاً اقدامات مشخصی را به دلیل انجام بر اساس «وجود تبعیض از هر نوعی» منع می‌نماید. به عقیده کمیته ضد شکنجه نیز کاربرد تبعیض‌آمیز خشونت یا سوءاستفاده روحی یا جسمی یکی از عوامل مهمی است که تعیین می‌نماید آیا این عمل مصداق شکنجه محسوب می‌گردد یا خیر (۲۸)؛ حال آنکه بخشی از تکالیف کشورها حمایت از اقلیت‌ها یا افراد به حاشیه‌رانده‌شده به ویژه در معرض خطر شکنجه و جلوگیری از

حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلامی برخوردارند.» بدیهی است اشاره مقنن به رویکرد حمایتی و اذعان به تعلق حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به «زنان» و «مردان»، از باب غلبه کلام بوده و همان‌گونه که لفظ زن و مرد قابلیت تعمیم به دختران و پسران را دارد، به طور منطقی کاربرد این دو واژه نه تنها مانعی برای تسری دامنه شمول اصل موصوف به اشخاص تراجنسیتی نمی‌گردد، بلکه به واسطه درج عبارت «همه افراد ملت» در فراز ابتدایی اصل یادشده، به روشنی تراجنسیتی‌ها نیز مشمول این حقوق می‌گردند.

۲-۴-۲. قرار گرفتن به عنوان موضوع تحقیق و آزمایش‌های

پزشکی: یکی از مصادیق شکنجه کودک و نوجوان در بند ۳ ماده ۶ سند بیان گردیده است. بر این اساس، نه تنها اجبار به انجام تحقیق و آزمایش‌های پزشکی، بلکه یکی از مصادیق شکنجه بدنی کودکان و نوجوانان تراجنسیتی قرار گرفتن به عنوان موضوع تحقیق و آزمایش‌های پزشکی است. به عبارتی دیگر مطابق این سند، اصل بر ممنوعیت موضوع تحقیق و آزمایش پزشکی قرار گرفتن کودک و نوجوان تراجنسیتی است. این بند مقرر می‌دارد: «کودکان و نوجوانان را نمی‌توان موضوع تحقیق و آزمایش‌های پزشکی قرار داد، مگر در صورت نیاز برای سلامت و حیات آنان با رعایت موازین پزشکی، حقوقی و اخلاقی و رضایت ولی یا سرپرست قانونی وی. تا زمانی که می‌توان آزمایش‌های پزشکی را روی بزرگسالان انجام داد، نباید روی کودک و نوجوان این آزمایش‌ها انجام پذیرد» (۱۷). با توجه به اینکه افراد تراجنسیتی می‌توانند با انجام عمل جراحی حسب مورد به یکی از جنسیت‌های زن یا مرد تغییر جنسیت دهند، بنابراین بایستی به این نکته توجه داشت که این بند به مفهوم محدود نمودن حق درمان اشخاص تراجنسیتی نمی‌باشد، بلکه از آنجایی که کشورهای پیشرفته و توسعه‌یافته به لحاظ پیشرفت لحظه‌ای در علوم مختلف، غالباً تمایل به انجام آزمایش‌های پزشکی و بررسی‌های عملی بر روی جامعه هدف دارند تا بتوانند برای یافتن راهکارهای علمی

شکنجه یا بدرفتاری با آنان است، به طوری که کشورها باید اطمینان حاصل نمایند که قوانین آنان در عمل در مورد همه افراد صرف نظر از نژاد، رنگ، قومیت، سن، عقاید مذهبی یا وابستگی، عقاید سیاسی یا سایر عقاید، منشأ ملی یا اجتماعی، جنسیت، هویت جنسیتی، ناتوانی ذهنی یا سایر معلولیت‌ها، وضعیت سلامتی، وضعیت اقتصادی یا بومی، پناهجویان، پناهندگان یا سایر افراد تحت حفاظت بین‌المللی اعمال می‌شود و کشورهای متعاقد باید با محاکمه و مجازات کامل اعمال خشونت و سوءاستفاده علیه این افراد و اطمینان از اجرای سایر اقدامات پیشگیرانه و محافظت‌کننده، از محافظت اعضا به ویژه گروه‌های در معرض خطر شکنجه اطمینان حاصل نمایند (۲۸) که بند ۲ ماده ۱۱ سند حقوق ملی کودک و نوجوان نیز نیک به ضرورت اجرای تدابیر پیشگیرانه و حمایتی در تحقق حق امنیت کودک و نوجوانان تأکید نموده است و عدم رعایت آن نسبت به کودکان و نوجوانان تراجنسیتی مصادیقی از تبعیض تلقی می‌گردد. ضمن اینکه تعریف مندرج در بند ۷ ماده ۱ سند که مقرر می‌دارد: «عدالت بهداشتی - درمانی: دسترسی به خدمات و امکانات بهداشتی - درمانی برای همگان بدون تبعیض در جنسیت»، از جمله مصادیق بارز سند در جهت نفی هرگونه تبعیض نسبت به کودکان و نوجوانان تراجنسیتی قلمداد می‌گردد. بنابراین تبیین چنین مواردی در سند دلالت بر لحاظ اهداف مترقی حقوق بشری داشته که در نهایت اجرای برخی از اصول قانون اساسی را تضمین و تسهیل می‌نماید. در این راستا، بند ۹ اصل سوم قانون اساسی ضمن ممنوعیت هرگونه تبعیض، بیان می‌دارد: «رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی.» همچنین اصل نوزدهم ذیل فصل سوم قانون اساسی که با عنوان حقوق ملت وضع گردیده، مقرر می‌دارد: «مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند این‌ها سبب امتیاز نخواهد بود»، این اصل صراحتاً تأکید می‌نماید که هرگونه تبعیض حتی نسبت به اشخاص تراجنسیتی به طور مطلق ممنوع است. همچنین در اصل بیستم قانون اساسی آمده است: «همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در

بدون تردید موجب تخدیش و تعرض بر پیکره نظام بین‌المللی حقوق بشر می‌گردد، اگرچه در کشورهای غربی نسبت به بسیاری از انحرافات جنسی توأم با رضایت، جرم‌زدایی شده است، ولیکن در همان کشورها نیز مواردی همچون تجاوز به عنف، خشونت جنسی و سوءاستفاده‌های جنسی از محجورین، هتک ناموس زن یا مرد، نگاه‌داشتن اجباری زنان در فاحشه‌خانه‌ها از مصادیق جرائم جنسی و گونه‌ای از شکنجه تلقی می‌گردد (۲۹). بنابراین پنداشت قومی یا منطقه‌ای بودن جرائم جنسی علیه تراجنسیتی‌ها نادرست است و انحراف مختلفی از شکنجه علیه این افراد آسیب‌پذیر از طریق ارتکاب جرائم جنسی در کلیه نظام‌های حقوقی قابلیت تحقق دارد که در این راستا، بند «د» ماده ۱۱ سند، ضرورت پیشگیری و مبارزه با جرائم جنسی علیه کودک و نوجوان در فضای حقیقی و مجازی را مورد تأکید قرار داده است.

نتیجه‌گیری

اگرچه سند ملی حقوق کودک و نوجوان در زمره قوانین عادی کشور تلقی می‌گردد، ولیکن نمی‌توان وجه تمایز و ارزش والای این سند را در میان قوانین داخلی کشور نادیده انگاشت، چراکه مطابق بند «ب» ماده ۱۳ از منظر بین‌المللی، این سند مبنای معرفی و تبیین جایگاه کودکان و نوجوانان در نظام جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین‌المللی قرار می‌گیرد و از تاریخ تصویب، مفاد مرتبط با کودکان و نوجوانان در معاهدات بین‌المللی در راستای این سند قابل اجراست و قوانین و برنامه‌های مغایر نیز باید اصلاح گردد. همچنین در مقام وجوه تمایز این سند نسبت به سایر قوانین داخلی در بند «الف» ماده ۱۳ آمده است که از منظر داخلی نیز کلیه دستگاه‌های مرتبط با امور کودکان و نوجوانان بر حسب وظایف دستگاهی و سازمانی باید با اتخاذ تدابیر قانونی در تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های مربوطه مواد مندرج در این سند را اعمال نمایند. بنابراین سند موصوف دربردارنده نقشی بی‌بدیل و جایگاهی ممتاز در میان قوانین حوزه کودک و نوجوان می‌باشد که یکی از گروه‌های مورد حمایت این قانون کودکان

مساعدتر جهت درمان قطعی افراد تراجنسیتی و کاستن از عوارض احتمالی بعدی ناشی از عمل جراحی به حداکثر ضریب اطمینان دست یابند؛ بر این اساس، ماده موصوف به ممنوعیت قرارگرفتن کودک و نوجوان تراجنسیتی به عنوان موضوع تحقیق و آزمایش‌های پزشکی تصریح می‌نماید، مگر در صورت وجود چهار شرط مشتمل بر: ۱- سلامتی و حیات شخص بدان وابسته باشد؛ ۲- موازین پزشکی و حقوقی و اخلاقی رعایت گردد؛ ۳- رضایت ولی یا سرپرست قانونی وجود داشته باشد؛ ۴- امکان انجام آزمایش پزشکی جایگزین بر روی بزرگسالان تراجنسیتی میسر نباشد.

همچنین بر اساس مفهوم این بند، کودکان و نوجوانان تراجنسیتی را نباید به انجام آزمایش‌های مربوط به عمل تغییر جنسیت مجبور کرد. رویکرد پیشگیرانه و حمایتی مقنن نسبت به کودک و نوجوان از هر گونه شکنجه بدنی و روانی، تا حدودی برگرفته از متن ماده ۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی می‌باشد. این ماده مقرر می‌دارد: «هیچ کس را نمی‌توان مورد آزار و شکنجه یا مجازات‌ها یا رفتارهای ظالمانه یا خلاف انسانی یا تزدیلی قرار داد، مخصوصاً قراردادن یک شخص تحت آزمایش‌های پزشکی یا علمی بدون رضایت آزادانه او ممنوع است.» با وجود اینکه به نظر دعوت و یا حتی تشویق به انجام آزمایش پزشکی با رعایت سازوکارهای قانونی مورد تأیید سازمان‌های علمی، استثنایی بر ممنوعیت ماده ۷ میثاق می‌باشد، اما بر اساس بند ۳ ماده ۶ سند، با وجود اشخاص تراجنسیتی بزرگسال و امکان انجام آزمایش‌های جایگزین بر روی آنان، استفاده از کودکان و نوجوانان تراجنسیتی در این خصوص ممنوع است.

۲-۴-۳. جرائم جنسی خشونت‌آمیز: چنانچه ارتکاب جرائم جنسی با خشونت توأم باشد، علاوه بر نفس ارتکاب بزه جنسی، مصداقی از شکنجه نیز رقم خورده است. بسیاری از جرائم جنسی خشونت‌آمیز علیه گروه‌های آسیب‌پذیری صورت می‌گیرد که به وضوح نیازمند حمایت اجتماعی هستند. زنان و کودکان تراجنسیتی از جمله قربانیان جرائم جنسی هستند که نادیده‌انگاشتن شکنجه‌های جسمی و روحی وارده به آنان

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

و نوجوانان تراجنسیتی هستند. اشخاصی که میان هویت جنسی و هویت جنسیتی آنان تطابق وجود ندارد و حمایت‌های مختلفی را می‌طلبند. با وجود تغییر وضعیت این اشخاص در نسخه ۱۱ دستورالعمل بیماری‌های آینده سازمان جهانی بهداشت از دسته «بیماری‌های روانی» به دسته «وضعیت سلامت جنسی» و اجرایی‌شدن آن از ابتدای ژانویه ۲۰۲۲، اما مطابق قوانین داخلی هم‌اکنون اشخاص تراجنسیتی در زمره بیماران دارای اختلال روانی دسته‌بندی و به عنوان بیماران دارای «اختلال هویت جنسیتی» قلمداد می‌گردند که در این راستا، سند ملی حقوق کودک و نوجوان هم‌راستا با تکالیف حقوق بشری جمهوری اسلامی ایران تدابیر پیشگیرانه و حمایت‌های متنوع و بعضاً بدیعی را به ویژه پیرامون حق سلامت، حق امنیت و حق هویت کودکان و نوجوانان تراجنسیتی پیش‌بینی نموده است. بدیهی است نتیجه محتوم اجرای این تدابیر و حمایت‌ها نه‌تنها منجر به جلوگیری از سوءرفتار و منتج به رشد جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و اجتماعی کودکان و نوجوانان تراجنسیتی در بستری صحیح می‌گردد، بلکه به افزایش سطح رعایت حقوق بشر و ارتقای اعتبار بین‌المللی دولت‌ها نزد افکار عمومی جهانی خواهد انجامید.

لازم به ذکر است این مقاله برگرفته از بخشی از یافته‌های رساله دکتری با عنوان «حمایت از حقوق تراجنسیتی‌ها در نظام بین‌المللی حقوق بشر با تأکید بر تعهدات جمهوری اسلامی ایران» می‌باشد.

مشارکت نویسندگان

سجاد باقرزاده: نگارش و ویراستاری مقاله.

محمود عباسی: راهنمایی و نظارت بر جمع‌آوری داده‌ها و نگارش مقاله.

حسین شریفی طرازکوهی: نظارت بر نگارش مقاله.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

References

1. Karimi Niya MM. Rulings and effects of sex change from Imam Khomeini's point of view. *Journals of Islamic Studies of Women and Family*. 2016; 3(4): 103-124. [Persian]
2. Nojavan D. Jurisprudence and Legal Fundamentals of Change in Sexuality. *Journal of Medical Law*. 2009; 3(9): 149-189. [Persian]
3. National Center for Transgender Equality. *Understanding Transgender People: The Basics*. 2016. Available at: <https://www.transequality.org/issues/resources/understanding-transgender-people-the-basics>. Visited January 1, 2020.
4. Merriam-Webster Inc. *Dictionary*. Springfield & Massachusetts. Online Dictionaries, 2021. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/transsexual&gender>. Visited January 21, 2020.
5. Burke BC. No Longer the Ugly Duckling: The European Court of Human Rights Recognizes Transsexual Civil Rights in *Goodwin v. United Kingdom* and Sets the Tone for Future United States Reform. *Louisiana Law Review*. 2004; 64(3): 663-677.
6. Protecting Human Rights of Transgender Persons, A short guide to legal gender recognition. Strasbourg. Council of Europe; 2015. p.5.
7. National Document on the Rights of the Child and Adolescent. Laws and Regulations Portal of Iran. Internet Cite; 2022. Available at: <https://www.dotic.ir/news/10156>. Visited March 26, 2022. [Persian]
8. Islamic Parliament Research Center of the Islamic Republic of Iran, Internet Cite; 2022. Available at: <https://www.rc.majlis.ir/fa/law/show/100544>. Visited March 25, 2022. [Persian]
9. Introduction to the Statute of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference. New York: No Name; 1946. p.19-22. Available at: https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf. Visited January 1, 2020.
10. World Health Organization. Prevention and treatment of HIV and other sexually transmitted infections among men who have sex with men and transgender people. Recommendations for a public health approach 2011. Geneva: No Name; 2011. p.12.
11. Office of the UN High Commissioner for Human Rights. Internet Cite; 2022. Available at: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Health/Pages/SRRightHealthIndex.aspx>. Visited March 27, 2020.
12. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and World Health Organization, Fact Sheet No. 31 On The Right to Health (OHCHR-WHO). 2008. para.6. Available at: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Health/Pages/InternationalStandards.aspx>.
13. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. 2019. Ver.4. Available at: <http://www.id.who.int/icd/entity/334423054>. Visited April 1, 2020.
14. Roozbehani MR, Kavand Boroujerdi A. Jurisprudential and legal study of gender reassignment from the perspective of Islamic and Western thinkers. 1st ed. Tehran: Ava Book Publishing; 2015. p.55. [Persian]
15. Havelková B. The Legal Status of Transsexual and Transgender Persons in the Czech Republic. *The Legal Status of Transsexual and Transgender Persons*; 2017. p.6-7.
16. Niveau G, Ummel M, Harding T. Human Rights Aspects of Transsexualism. *Health and Human Rights*. 1999; 4(1): 134-164.
17. National Document on the Rights of the Child and Adolescent. Laws and Regulations Portal of Iran. Internet Cite; 2022. Available at: <https://www.dotic.ir/news/10156>. Visited March 26, 2022. [Persian]
18. Falahati L. Attitudes towards gender roles in relation to ethnicity and gender. *Journal of Iranian Cultural Research*. 2016; 9(1): 33-59. [Persian]
19. McDermott R, Hatemi P. *Distinguishing Sex and Gender*. Political Science and Politics. Published Online by Cambridge University Press; 2011. p.89-92.
20. Stryker S. *Transgender History*. Berkeley: Seal Press; United States of America; 2008. p.11.
21. Human Rights Council. Panel on Ending Violence and Discrimination against Individuals Based on Their Sexual Orientation and Gender Identity: Summary of Discussion. 2012. para.2, 20. Available at: <http://www.ohchr.org/Documents/issues/Discrimination/LGBT/SummaryHRC19Panel.pdf>. Accessed April 1, 2020.
22. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). General Comment No.18: The Right to Work (Art. 6 of the Covenant). 2006. E/C.12/GC/18. Available at: <https://www.refworld.org/docid/4415453b4.html>. Visited April 1, 2020.
23. Saed Vakil A, Askari P. *The Constitution in the Current Legal Order*. 4th ed. Tehran: Majd Publications; 2012. p.128-129. [Persian]
24. UN Committee on the Rights of the Child (CRC). General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence. 2016. para.2, 34. CRC/C/GC/20. Available at:

<https://www.refworld.org/docid/589dad3d4.html>.

Visited April 1, 2020.

25. Gender Matters Manual on addressing gender-based violence affecting young people, Chapter 1: Gender identity, gender-based violence and human rights: 18. Available at: <https://rm.coe.int/chapter-1-gender-identity-gender-based-violence-and-human-rights-gende/16809e1595>. Visited April 1, 2020.

26. Y.T. v. Bulgaria (No.41701/16). 2020. Available at: <https://www.eulawlive.com/ecthr-unjustified-rejection-of-request-for-gender-reassignment-breaches-right-to-private-life>. Visited March 08, 2021.

27. Mehrpour H. International Human Rights System: Text of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Tehran: Information Publications; 2004. p.505. [Persian]

28. United Nations Committee against Torture (CAT). General Comment No.2: Implementation of Article 2 by States Parties. CAT/C/GC/2. 2008. para.6, 20, 21. Available at: <https://www.refworld.org/docid/47ac78ce2.html>. Visited April 1, 2020.

29. Nobahar R. The Purposes of Punishments in Sexual Crimes: Islamic Perspective. Qom: Institute of Islamic Sciences and Culture; 2010. p.28-29, 37. [Persian]